

Bewegingsonderwijs en burgerschap: een integrale benadering ②

Welke bijdrage levert bewegingsonderwijs aan burgerschap?

In LO Magazine 8 2023 stond een interview met Gert Biesta. In het eerste vervolgartikel in LO Magazine 1 2024 onderzochten we hoe de doeldomeinen kwalificatie, socialisatie en subjectificatie van invloed kunnen zijn op het bewegingsonderwijs. We presenteerden een curriculair werkmodel met deze drie doeldomeinen als pijlers voor het bewegingsonderwijs. In dit tweede deel bespreken we de rol van bewegingsonderwijs in relatie tot het bredere thema burgerschap op school. De drie doeldomeinen blijken ook waardevolle handvatten te bieden voor onderwijs in burgerschap. Hieronder volgt eerst een korte samenvatting van beide leergebieden en de drie doeldomeinen. Daarna bespreken we de bijdrage van bewegingsonderwijs aan burgerschap: een integrale benadering van de drie doeldomeinen. | Ger van Mossel

Leergebied Burgerschap

Burgerschapsonderwijs bereidt leerlingen voor op deelname aan een democratische samenleving, gebaseerd op hun eigen idealen, waarden en normen. In een democratische rechtsstaat kiezen burgers hun volksvertegenwoordiging en grondrechten beschermen hen tegen willekeur en machtsmisbruik. Drie basiswaarden - vrijheid, gelijkheid en solidariteit - liggen ten grondslag aan onze democratische rechtsstaat. Persoonsvorming en reflectie op de eigen identiteit zijn essentieel voor burgerschap: om betekenis te geven aan de wereld om hen heen en aan hun eigen rol daarin, moeten leerlingen zich bewust worden van wie ze zijn of willen worden en hoe ze zich tot een ander en het andere willen verhouden (ontwikkelteam Burgerschap, 2019). Alle leerkrachten in alle vakken, dus ook docenten LO, hebben de opdracht en taak leerlingen voor te bereiden op deelname

aan onze democratische rechtsstaat. Het ontwikkelteam Burgerschap van Curriculum.nu (2019) onderscheidt tien bouwstenen: vrijheid en gelijkheid, democratische cultuur, solidariteit, diversiteit, identiteit, macht en inspraak, digitaal samenleven, duurzaamheid, globalisering, technologisch burgerschap en denk- en handelwijzen. Zie voor een uitwerking de *voorstellen voor burgerschap*.

Leergebied Bewegen en Sport

Bewegingsonderwijs streeft ernaar leerlingen vaardig te maken voor zelfstandige, verantwoorde, perspectiefrijke en blijvende deelname aan de bewegingscultuur (Stegeman, 2000). Het leergebied Bewegen en Sport (B&S) heeft als missie om een leven lang plezierig bewegen te bevorderen, wat bijdraagt aan een actieve en gezonde leefstijl (ontwikkelteam Bewegen en Sport, 2019). De focus ligt niet alleen op het aanleren van bewegingsvaardigheden, maar ook op sociale normen, individuele

groei en verantwoordelijkheid binnen bewegingsonderwijsleersituaties (BOLS). Deelnemen aan beweegsituaties kan vanuit verschillende rollen en taken. Het ontwikkelteam Bewegen en Sport (2019) onderscheidt zes bouwstenen: leren bewegen, gezond bewegen, bewegen betekenis geven, bewegen regelen, samen bewegen en beweegcontexten verbinden.

Drie doeldomeinen als pijlers voor het curriculum

Kwalificatie: kennis, inzicht en vaardigheden

Onder kwalificatie verwerven leerlingen niet alleen kennis over burgerschap, maar ook inzicht en vaardigheden. Dit omvat niet alleen theoretische kennis maar ook praktische vaardigheden opgedaan in projecten, activiteiten binnen en buiten de klas en het schoolklimaat. Een veilige schoolomgeving draagt onmiskenbaar bij aan het ontwikkelen van denk- en handelwijzen die cruciaal zijn voor democratische

participatie. Welke kennis, inzicht en vaardigheden over burgerschap kan de school de leerling bijbrengen? Wat zijn onze manieren?

Socialisatie: tradities, culturen en praktijken

Het doeldomein socialisatie introduceert leerlingen in tradities, culturen en praktijken, wat in het kader van burgerschap betekent dat ze worden ingewijd in een democratische cultuur. Het stimuleert een humane en vreedzame houding ten opzichte van anderen en de wereld, met begrip en empathie. Scholen dienen als een oefenplaats voor democratie en diversiteit waarbij ook de omgeving wordt betrokken.

Subjectificatie: zelfstandigheid en verantwoordelijkheid

Subjectificatie richt zich op het stimuleren van volwassen zelfstandigheid waarbij leerlingen worden gestimuleerd om zelfstandig te oordelen en niet blindelings de massa te volgen. Het bevordert het bestaan als individu in dialoog met de wereld en anderen, gericht op zelfkennis, zelfbewustzijn en zelfverantwoordelijkheid. We 'kloppen op de deur van de leerling', als entree naar volwassenheid. We doen een appèl op de leerling: hoe wil ik zijn?

Bijdrage van B&S aan Burgerschap

Een lerarenpanel Curriculumverkenning, bestaande uit docenten LO van po en vo en alo-opleiders, verkende de bijdrage van het leergebied B&S aan het leergebied Burgerschap. De bijdrage is bevestigd aan de hand van de bouwstenen die zijn ontwikkeld door Curriculum.nu. In hoeverre houden de bouwstenen van B&S verband met de bouwstenen van Burgerschap? Het lerarenpanel geeft aan dat de volgende zes bouwstenen van Burgerschap een rol spelen in de lessen bewegingsonderwijs: vrijheid en gelijkheid, democratische cultuur, solidariteit, diversiteit, identiteit en denk- en handelwijzen (zie figuur 1).

Groepsgebeuren

Tijdens de lessen bewegingsonderwijs vindt voortdurend interactie plaats tussen leerlingen. Leerlingen bewegen naast, met, tegen, na, door, voor/achter en aan elkaar. Leerlingen nemen deel in

verschillende rollen, als beweging en als regelaar en zijn betrokken bij de les als groepsgebeuren. Hierbij gaat het om:

- omgaan met regels: het maken van afspraken, respecteren van regels, zorgvuldig en op de juiste wijze omgaan met het materiaal en de omgeving (eigen sportkleding/spullen);
- zelfstandig deelnemen: het zelf verantwoordelijk zijn voor het starten, op gang houden en afsluiten van bewegingssituaties;
- omgaan met elkaar: het samenwerken met andere leerlingen, fair play en omgaan met verschillen.

Een voorbeeld van bewegen tegen elkaar is wanneer leerlingen wedijveren om winst en verlies. Leerlingen moeten zich realiseren dat daarbij emoties horen zoals het kunnen omgaan met spanning, winst en verlies en het identificeren met de eigen groep. Maar dat er daarnaast een andere werkelijkheid is met waarden als eerlijk spelen en respect voor de ander en dat het spelen en sporten tegen elkaar iets moois heeft.

Samen bewegen regelen

Een schrijverscollectief van ALO Nederland, SLO en Universiteit van Brussel en Utrecht heeft voor het po het boek Samen bewegen regelen geschreven (Hazelebach et al., 2023). In het boek SBR worden drie regelthema's methodisch uitgewerkt: arrangeren, assisteren en afspreken. Zij definiëren 'samen bewegen regelen' als volgt: De reguleringuitdaging is dat leerlingen in verschillende contexten leren om de toenemende beweegdiversiteit op een sociaal rechtvaardige wijze te organiseren als groep.

'Verschillende contexten' wil zeggen dat er een grote verscheidenheid aan bewegingssituaties aan bod moet komen. 'Beweegdiversiteit' betekent dat

er bij het regelen rekening moet worden gehouden met grote verschillen in vaardigheid en belangstelling. 'Sociaal rechtvaardig' is erop gericht dat iedereen door goed te regelen tot zijn recht kan komen en niet alleen de haantjes hun zin krijgen. En 'als groep' is toegevoegd, omdat vooral het regelen als groep centraal staat waarbij je gebruik kan maken van elkaar, elkaar kunt helpen, maar ook rekening moet houden met elkaar. Het zorgt voor het leren van sociale vaardigheden en burgerschapsvorming.

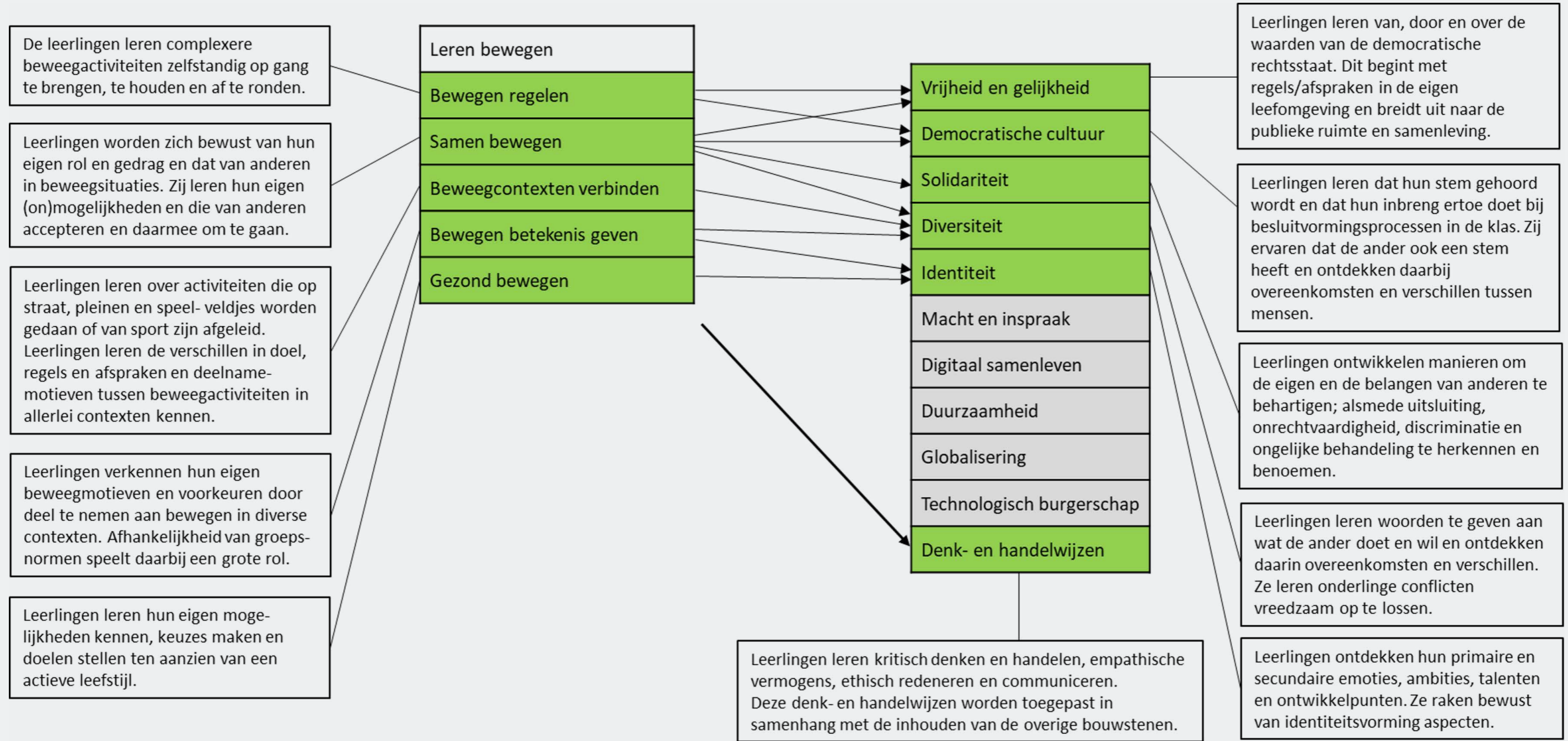
Het is ingewikkeld om burgerschapsdoelen systematisch uit te werken in een methode, gezien de vele invloedfactoren. Denk daarbij aan de beginsituatie van de klas, sociaalkritische situaties die zich voordoen voorafgaand of tijdens de les, of hoe de klas qua groepsdynamica een aangeboden BOLS oppakt. De docent zou wel een planning kunnen maken van de drie regelthema's uit SBR. Bij arrangeren is er een opbouw van op- en afbouwen, herstellen naar aanpassen van arrangementen. Bij assisteren is er een opbouw van eerst fysiek en mentaal verzorgen van anderen en daarna coachen anderen. Bij afspreken: van een spel spelen met bestaande regels naar verbeteren van een spel met nieuwe regels. Daarnaast is er een opbouw in contexten: van in een groep met vrienden naar een groep zonder vrienden; van binnen in de gymzaal naar buitenspelen; en van veilige beweegactiviteiten naar spannende beweegactiviteiten.

Openen van burgerschapsdeuren

Bewegingsonderwijs heeft het vermogen om burgerschap van theoretisch naar concreet te maken. Door de diversiteit tussen leerlingen ontstaat een rijke sociale leeromgeving waarin leerlingen activiteiten samen organiseren en uitvoeren. Bewegingsonderwijs biedt

“Bewegingsonderwijs is voor de leerlingen bij uitstek een oefenplaats voor burgerschap”
(Lerarenpanel Curriculumverkenning, 2023).

Figuur 1 Bijdrage van het leergebied Bewegen en Sport aan het leergebied Burgerschap

kansen om burgerschapsdoelen uit te leggen, te ervaren en te bespreken. Het helpt leerlingen om te gaan met democratische vrijheid en het bewustzijn van hun eigen rol en gedrag te ontwikkelen.

Voor het realiseren van burgerschapsdoelen maakt Van Dokkum (2023) een belangrijk onderscheid tussen positieve vrijheid en negatieve vrijheid. Positieve vrijheid betekent dat je in je keuze ook altijd ruimte laat aan de ontwikkeling van de ander. Negatieve vrijheid gaat over keuzes die de bewegingsruimte van anderen beperken. Leerlingen leren omgaan met hun eigen (on)mogelijkheden en die van anderen accepteren.

De rol van de leraar

In het eerste deel maakten we onderscheid tussen leren en onderwijzen. Voor welke burgerschapsdoelen hebben de leerlingen een leraar nodig? Aan welke burgerschapsdoelen zouden de leerlingen bij bewegingsonderwijs moeten werken, die ze niet automatisch en toevallig buiten school hebben geleerd? Leerlingen hebben namelijk verschillende achtergronden en ervaringen. Er zijn bijvoorbeeld grote verschillen tussen kinderen die wel of niet buitenspelen en wel of niet lid zijn van een sportvereniging. Buiten school leren kinderen niet altijd dingen die aansluiten bij de drie basiswaarden van burgerschap: vrijheid, gelijkheid en solidariteit.

De leraar stelt vanuit verschillende perspectieven – kwalificatie, socialisatie en subjectificatie – vragen zoals: Welke omgangsvaardigheden breng ik jou bij, wat heb jij nodig? Wat is jouw rol in de klas als sociale gemeenschap? Waarin neem jij je verantwoordelijkheid en toon je respect naar anderen? Hoe ga jij om met verschillen in lichamelijke en seksuele integriteit? Het zijn pedagogische momenten die een beroep doen op de leerlingen en hen uitdagen om na te denken over hun eigen handelen en identiteit. Tijdens de gymles doen zich in ieder geval voldoende situaties voor waarop de docent kan inspelen. Voorwaarde is dat de docent sensitief is en bewust van zijn of haar pedagogisch handelen. Veel situaties zijn zichtbaar en vormen aanleiding om daarover het

gesprek aan te gaan, de klas anders te groeperen, of de leerlingen het bewegen met elkaar te laten regelen.

Integrale benadering van drie doeldomeinen

De bouwstenen en conceptkerndoelen vormen een prima vertrekpunt om zowel op landelijk- als schoolniveau overeenstemming te bereiken over wat onder kwaliteitsvol burgerschap wordt verstaan. De praktijk in verschillende scholen, afdelingen en groepen (klassen) en individuele personen vraagt echter om een specifieke afstemming en benadering door de docent. De leraar maakt het verschil. In het bewegingsonderwijs gaat het vooral om de doeldomeinen socialisatie en subjectificatie.

Socialisatie introduceert leerlingen in de bewegingscultuur: welke beweegactiviteiten kan je doen? Welke spelregels spreken we af? Wat zijn onze 'manieren'? Wie ben jij als beweger? Tot welke beweegactiviteiten, verschijningsvormen van bewegen en sport en beweegmotieven voel jij je aangetrokken?

Subjectificatie richt zich op het aanmoedigen van volwassen zelfstandigheid, zodat leerlingen in staat zijn zelf te oordelen en verantwoordelijkheid te nemen. Biesta benadrukt in het interview (LO Magazine 8, 2023): "Bij subjectificatie en subject-zijn gaat het om de vraag 'hoe ik ben', 'hoe ik besta', 'hoe kan ik bijdragen aan de ontwikkeling van een ander (positieve vrijheid)', 'hoe ik mijn leven probeer te leiden'? Subjectificatie omvat daarom de vraag wat iemand in een bepaalde situatie zal doen. Vanuit een pedagogisch vertrekpunt doen we bij de leerlingen een appèl op hoe zij zich tot anderen verhouden. Welke keuzes maak jij en hoe wil je daarin gekend worden?"

Bewegingsonderwijs is vanwege haar eigen aard een fantastische oefenplaats voor burgerschap omdat het zich naast leren van bewegingsvaardigheden ook altijd bezighoudt met sociale normen, rekening houden met anderen, persoonlijke groei en het nemen van verantwoordelijkheid. Bewegingsonderwijs is een oefenplaats waarbij leerlingen worden

uitgedaagd om actief deel te nemen aan de samenleving en maatschappelijke vraagstukken. De integrale aanpak van de drie doeldomeinen is dan het meest efficiënt omdat zij bij alle inhouden tegelijk vraagt om na te denken over mijn rol in het geheel; wie ben ik, waar mag je mij op aanspreken en hoe wil ik zijn? Op deze manier pakt het leergebied Bewegen & Sport haar verantwoordelijkheid met betrekking tot burgerschapsvorming op.

Bronnen

- Biesta, G. (2018). Tijd voor pedagogiek. Inaugurele rede Universiteit voor Humanistiek. Verkregen op 4 december 2023, van www.uvh.nl
- Hazelebach, C. e.a. (2023). Samen bewegen regelen. Arko Sport en Jan Luiting Fonds.
- Lerarenpanel Curriculumverkenning (2023). Bouwsteen Samen bewegen & Burgerschap. KVLO Ontwikkelteam Burgerschap (2019), Leergebied Burgerschap. Verkregen op 4 december 2024, van www.curriculum.nu
- Ontwikkelteam Bewegen en Sport (2019). Conceptuitwerking ontwikkelteam Bewegen en Sport. Curriculum.nu. Verkregen op 4 december 2024, van www.curriculum.nu
- Stegeman, H. (2000). Belang van bewegingsonderwijs. Jan Luiting Fonds.
- Van Dokkum, G. (2023). Zelfloosheid. www.zelfloosheid.nl
- Van Mossel, G. (2023). Interview Gert Biesta. LO Magazine 111(8), 14-16.
- Van Mossel, G. (2023). Bewegingsonderwijs en de drie doeldomeinen (1). LO Magazine 112(1), B56-B58.

Contact

Ger.vanmossel@kvlo.nl

Ger van Mossel is hoofdredacteur van LO Magazine en onderwijsadviseur vo bij KVLO

Kernwoorden

burgerschap, bewegingsonderwijs, kwalificatie, socialisatie, subjectificatie